

PÁRBESZÉD A HAGYOMÁNNYAL

A NÉPRAJZI KUTATÁS MÚLTJA ÉS JELENE

STUDIA ETHNOLOGICA HUNGARICA XIII.

A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM NÉPRAJZ – KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIA TANSZÉK
ÉS A L'HARMATTAN KIADÓ KÖZÖS SZOROZATA

SOROZATSZERKESZTŐ (2001–2008)

PÓCS ÉVA

A sorozatban eddig megjelent kötetek:

Pócs Éva (szerk.): Demonológia és boszorkányság Európában

Pócs Éva (szerk.): Sors, áldozat, divináció

Pócs Éva (szerk.): Közösség és identitás

Pócs Éva (szerk.): Folyamatok és fordulópontok

Pócs Éva (szerk.): Múlt és jelen. Tudományos konferencia
a PTE Néprajz Tanszékének 10 éves jubileumán

Pócs Éva (szerk.): Rítus és ünnep az ezredfordulón.

Ekler Andrea – Mikos Éva – Vargyas Gábor (szerk.): Teremtés.

Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére

Pócs Éva (szerk.): „Vannak csodák, csak észre kell venni”.

Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben 1.

Pócs Éva (szerk.): Tárgy, jel, jelentés. „Tárgy és folklór”
konferencia Vaján, 2005. október 7–9-én

SOROZATSZERKESZTŐ (2008–)

VARGYAS GÁBOR

Viga Gyula: A bodrogközi kultúra és társadalom változása a 19–20. században.
(A PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Programjának Kiadványai, II.)

Vargyas Gábor (szerk.): Átjárók. A magyar néprajztól az európai
etnológiáig és a kulturális antropológiáig

Vargyas, Gábor (ed. by): Passageways. From Hungarian Ethnography
to European Ethnology and Sociocultural Anthropology

PÁRBESZÉD A HAGYOMÁNNYAL

A NÉPRAJZI KUTATÁS MÚLTJA ÉS JELENE

TUDOMÁNYOS KONFERENCIA
A PTE NÉPRAJZ – KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIA TANSZÉK
JUBILÁLÓ PROFESSZORAI:
ANDRÁSFALVY BERTALAN, FILEP ANTAL, KISBÁN ESZTER
ÉS PÓCS ÉVA TISZTELETÉRE

SZERKESZTETTE: VARGYAS GÁBOR

L'Harmattan

PTE NÉPRAJZ – KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIA TANSZÉK

2011

© Vargyas Gábor, szerzők, 2011
© Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, 2011
© L'Harmattan Kiadó, 2011

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T./F.: 011.817.13.88

ISBN 978 963 236 469 8
ISSN 1587-8899

A kiadásért felel a kiadó igazgatója és a tanszék vezetője.
A szorozat kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.
Tel: 267-5979
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

Párbeszéd Könyvesbolt
1085, Horánszky utca 20.
www.konyveslap.hu

A szöveget Tiszóczy Tamás gondozta.
Borítófotó: Párbeszéd egy ecsenyi sváb hagyományörző és egy Krisna-hívó asszony között
egy Krisna-völgyi aratóünnepségen. (Farkas Judit felvétele, Somogyvámos, 2007)
A borítóterv Gembela Zsolt, a tördelés Csernák Krisztina munkája.
A nyomdai munkákat az Avaloni Nyomdaipari és Reklám-
szolgáltató Kft. végezte, felelős vezető Anderle Lambert.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	9
VARGYAS GÁBOR	

„TÁJ – TÁRSADALOM – TRADÍCIÓ”: ELŐADÁSOK ANDRÁSFALVY BERTALAN TISZTELETÉRE

A néprajz mint „nemzeti tudomány”. Andrásfalvy Bertalan 75. születésnapjára	15
HOFER TAMÁS	
Kistájak határán. A baranyai Völgység táji karakterének vázlata	27
MÁTÉ GÁBOR	
Táj és gondolkodás	39
SZABÓ MÁTYÁS	
Árvíz és ártéri gazdálkodás	49
BORSOS BALÁZS	
A változó és a változatlan. A táj és a hagyományos paraszti gazdálkodás átalakulásának összefüggései a Bodroghözben	59
VIGA GYULA	
Gyalog és szekéren. Adatok a hódoltság kori Magyarország tájszerkezetéhez 16–17. századi vizitációk alapján	69
TOMISA ILONA	
Táji csoport, vonzáskör változásban. A modern búcsújárás és Csíksomlyó	77
MOHAY TAMÁS	
Út menti keresztok Erdélyben	121
POZSONY FERENC	
A pannon táj vonzása – avagy Nyugat-Európából Közép-Európába	151
GRÁFIK IMRE	
Újjáéledő paraszti mentalitás? A reprivatizáció hatása a gazdálkodói stratégiákra és habitusokra	167
KOTICS JÓZSEF	

A táncfolklorisztikai forráskiadás kérdései és problémái	183
FELFÖLDI LÁSZLÓ	
A tánctanulás és annak társadalmi háttere egy mezősegi faluban	201
VARGA SÁNDOR	
A moldvai csángók magyarnyelv-ismerete 2008–2010-ben	215
TÁNCZOS VILMOS	

„TELEPÜLÉS – TÖRTÉNELEM – TÉRKÉP”:
ELŐADÁSOK FILEP ANTAL TISZTELETÉRE

Filep Antal a település és építkezés kutatója. A történeti néprajz szemlélete és módszere, a budapesti történeti néprajzi iskola	301
KOC SIS GYULA	
Adalékok Pécs és környéke szőlőhegyeinek történeti néprajzához a 18–19. században	317
HOSSZÚ CSABA	
Ortográfiai törekvések a 18. századi magyar térképészetben (1808-ig)	335
REISZ T. CSABA	
A kéziratos térképek szerepe a településkutatásban	345
JUHÁSZ ANTAL	
A 18. századi határpercek térvázlatai	363
BÁRTH JÁNOS	
Elfelejtett utak, a (szakrális) tér képe	371
PERGER GYULA	
Virágos bútorok és templomfestő asztalosok az Ormánságban	383
ZENTAI TÜNDE	
Történeti források a népi építészet kutatásában 1976 és 2010 között	409
KEMEC SI LAJOS	
A Magyar Néprajzi Lexikon építészeti címszavai	427
† S A B J Á N T I B O R	
A 20. századi népi építészeti emlékek kutatása és bemutatásának lehetőségei a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban	433
C S E R I M I K L Ó S	

„KONYHA – KULTÚRA – KORSZAKOK”:
ELŐADÁSOK KISBÁN ESZTER TISZTELETÉRE

- A jelenidejűség és a történetiség Kisbán Eszter etnográfiai kutatásaiban 449
SZILÁGYI MIKLÓS
- Trendek, kérdések és források a jelenkori magyar táplálkozáskultúrában 459
KUTI KLÁRA
- A kenyér és a kelt tésták mai táplálkozásunkban 487
BÁTI ANIKÓ
- Trakták a 19. század eleji fogadóknál 501
FLÓRIÁN MÁRIA
- Böjtös ételek és táplálkozási szokások. A katolikus böjti ételek a Dél-Dunántúlon . . . 519
KNÉZY JUDIT
- Ételek és italok a 17–19. századi közköltészetben. Adalékok a néprajztudomány
és művelődéstörténet közvetett forrásaihoz 533
KÜLLŐS IMOLA
- Liszt vagy dara? Korszakok a kézimalom-használatban 569
SELMECZI-KOVÁCS ATTILA
- Kora újkori ételek a parasztság asztalán (kolozsvári kutatások tapasztalatai nyomán) . . 577
BÓDI ERZSÉBET
- A falusi táplálkozáskultúra tendenciái a 20. század utolsó harmadában 587
BERECZKI IBOLYA
- A kikuju táplálkozás néhány vonása. Reflexiók Kisbán Eszter nyomán 611
SÁRKÁNY MIHÁLY

„VALLÁS – VILÁGKÉP – VÁLTOZÁS”:
ELŐADÁSOK PÓCS ÉVA TISZTELETÉRE

- Pócs Éva 1958-tól 629
VOIGT VILMOS
- Boszorkányos hagyaték. A magyarországi boszorkányperek feltárásának
kutatástörténete a kezdetektől napjainkig 637
TÓTH G. PÉTER
- „Mely ördögtől volt nyavalyája, azon ördög volna gyógyítója”. A gyógyítók
elleni boszorkányvád problémája a magyar boszorkányperekben 695
KLANICZAY GÁBOR

Mansio Daemonum. A hegyek mint a gonosz lakóhelyei a középkori és kora újkori mentalitásban	713
PETNEKI ÁRON	
„...mentsük ki őket az oláh polip ölelő karjaiból”. A hajdúdorogi görög katolikus püspökség szervezése Csík megyében	737
ILYÉS ZOLTÁN	
Vallási csoportkultúra a 19–20. században az Élő Rózsafüzér Egyesület példáján	755
BARNA GÁBOR	
Rejtett üzenetek. A halottakkal kapcsolatos álmelbeszélések szerepe Hidegségen a mindennapi kommunikációban	765
HESZ ÁGNES	
Démoni kísértés a vocerkovlenyie folyamatában: megszállottság és megtérés orosz ortodox ördögűzők körül	785
KOMÁROMI TÜNDE	
A boszorkányság politikumáról. Az amerikai Délnyugat példája	805
KRISTÓF ILDIKÓ	
A protestáns prédikációk ördöge	821
SZACSVAY ÉVA	
Tardó László balladája	839
GRYNAEUS TAMÁS	

„...MENTSÜK KI ŐKET AZ OLÁH POLIP
ÖLELŐ KARJAIBÓL”

A HAJDÚDOROGI GÖRÖG KATOLIKUS PÜSPÖKSÉG
SZERVEZÉSE CSÍK MEGYÉBEN

A Székelyföld keleti, katolikus többségű vidékeinek vallásos folklórája számos ponton hatott a keleti kereszténység, a bizánci liturgikus hagyomány. A 17–18. században a Székelyföldön letelepedő románság Csíkban görög katolikus, Háromszéken, Udvarhelyszéken és Marosszéken ortodox és görög katolikus felekezettű volt, illetve lett a gyulafehérvári unió (1700) után. Körükben a 18. század végétől jelentős nyelvi asszimiláció, magyarosodás ment végbe. A latin és görög rítus papságának és híveinek a nemzetépítéstől, a román nemzeti mozgalmaktól és a helyi nyilvánosság diszkurzusaitól sem független kapcsolattörténete több vonatkozásban magyarázhatja azokat a szinkretikus jelenségeket, amelyekkel a recens paraliturgikus gyakorlatokban vagy hiedelemszövegekben találkozhatunk. Ezekről különösen a Pécsi Egyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének Pócs Éva professzorasszony vezette gyimesközéplak-hidegségi vizsgálatait, illetve az MTA Néprajzi Kutatóintézete keretében lezajlott hárompataki kutatások adtak számot (Pócs 2005; 2008; Tomisa 2003). Jelen tanulmányban – mintegy folytatva a csíki görög katolikus papság 19. század végi lojalitáskényszereiről írt korábbi tanulmányunkat (Ilyés 2007) – a hajdúdorogi magyar görög katolikus püspökség megszervezésének lokális lecsapódásait vizsgáljuk.

1912-re beérni látszottak a magyar görög katolikusok közel két évtizedes, az önálló magyar szertartásnyelvű püspökség megalakítását célzó küzdelmének gyümölcsei. 1912. május 6-án I. Ferenc József főkegyúri jogánál fogva megalapította a hajdúdorogi egyházmegyét, amit X. Piusz pápa június 8-án Christifideles Graeci kezdetű bullájában erősített meg, az egyház szertartásnyelveként az ógörög nyelvet határozta meg.¹ Ez csalódást okozott a magyar nyelvű hívek és egyháziak körében, a rendelkezés szerint ugyanis a nép nyelvét kizárólag a liturgián kívüli ájtatosságokban, a magánimádságokban, a szentbeszédekben és a nép tanításában volt szabad használni (Christifideles graeci 1912). A valóságban azonban már korábban is sokkal szélesebb volt a magyar nyelv használatának kerete (népénekek, responsoriumok, temetési és

---

¹ Az egyháztörténeti vonatkozásokat és az előzményeket lásd részletesen: Pirigy 1990.

keresztelési szertartások). Az új görög katolikus egyházmegye felállításáról rendelkező bulla többek között meghatározta annak a 35 székelyföldi (Csík, Háromszék, Udvarhely és Maros-Torda vármegye) görög katolikus egyházközségnek a körét, amelyek a Gyulafehérvár-fogarasi érsekség joghatósága alól kivonva a hajdúdorogi egyházmegyéhez kerültek és az ún. Székelyföldi Vikariátust (külhelynökség) alkották (Christifideles graeci 1912).

A magyar görög katolikusok mozgalmát és az új egyházmegye alapítását a magyar állam azzal a nem titkolt szándékkal támogatta, hogy a magyar nyelvű és magyar érzelmű görög katolikusok megszabaduljanak a „nemzetiségi egyházaknak nemzetiségi politikát célzó beolvasztási kísérleteitől” (Kemény G. 1971: 484). A gyulafehérvári-fogarasi görög katolikus érseki egyháztartomány 1912. májusi gyulafehérvári gyűlésén hevesen tiltakozott a hajdúdorogi görög katolikus magyar püspökség felállítására ellen, mert benne a rítusban, illetve a román nyelvben való megmaradás és az egyháztartomány területi integritásának sérelmét látta (Kemény G. 1971: 548). A képviselőházban Pop Cs. István román nemzetiségű képviselő 1913. június 14-i felszólalásában 70 000 román hívőnek az új egyházmegyéhez történő csatolása ellen tiltakozott, megemlítve, hogy a hajdúdorogi püspökhelyettes² elrendelte, hogy az „egyházmegyéhez tartozó községekben mindenféle érintkezés és előadás, oktatás és felterjesztés nyelve kizárólag a magyar” legyen (Kemény G. 1971: 642). Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter válaszában többek között azzal védekezett, hogy az új egyházmegye 31 923 nem magyar anyanyelvű híve közül 24 097 beszél magyarul (Kemény G. 1971: 642–643). A hajdúdorogi püspökség felállításának felsőházi vitájában Hosszú Vazul szamosújvári görög katolikus püspök a nyelvkérdésről szólva megjegyezte, hogy „valamely nyelv beszélése, valamely nyelv tudása nem lehet egy nemzetiség kritériuma” (Kemény G. 1971: 645). A nyelvi kérdés bonyolultságát mutatja, hogy az érvelésben különválasztják a mindennapi profán (akár nemzeti) és a szakrális nyelvet, amint az a görög katolikus román püspökök a pápához küldött memorandumában is olvasható: „nehezünkre esik azokat a plébániákat átengedni, melyeknek hívei, habár a mindennapi társalgásukban inkább a magyar nyelvet használják, mint a románt, de román szertartásukat mégsem akarják elhagyni.” (Bíró 2002: 123; lásd még Niessen 1991: 7–8.) Ugyanakkor a mérsékeltebb románok közül is elismerték, hogy az újonnan bekebelezendő székelyföldi parókiákon a hívek anyanyelve magyar volt (Bíró 2002: 123). 1914. május 14-én Pop Cs. István képviselő megismételte korábbi, az egyházmegye magyarosítási törekvéseire vonatkozó vádjait. Felpanaszolta, hogy Jaczkovics Mihály székelyföldi külhelynök elrendelte a magyar tanítási nyelvet a Hajdúdoroghoz került székelyföldi görög katolikus egyházközségek felekezeti iskoláiban. Információi

² Vélhetően Jaczkovics Mihály külhelynök.

forrásaként és példaként a gyergyói, „tisza román” Vasláb községet nevezte meg (Kemény G. 1985: 198).

Csík vármegyéből az észak-gyergyói (Bélbor, Gyergyóvárhegy, Gyergyósalámás) és a határszéli (Gyergyótölgyes, Gyergyóholló és Gyergyóbékás négy egyházközsége) román nyelvű és érzelmű parókiái kivételével az összes görög katolikus egyházközség (Gyergyószentmiklós, Gyergyóalfalu, Vasláb, Csíkszentdomokos, Szépvíz, Gyimesbükk, Csíkszentgyörgy, Lázárfalva, Nagykászon) az új egyházmegyébe kapott besorolást (Christifideles Graeci 1912). Az átsorolt egyházközségekben döntően magyarajkú görög katolikusok éltek, de e tekintetben is voltak különbségek.³ Vasláb mellett főleg a 18–19. századi román pásztormigráció nyomán keletkezett falvak, telepek lakosságának egy része maradt meg a román nyelvben. A nyelvváltás és az akkulturáció területi különbségeire mutat rá a román anyanyelvűek magyartudásának foka. Az 1900. évi népszámlálás kérdezett rá először a magyarnyelv-tudásra. Ennek alapján látható, hogy a jelentősebb román nyelvű kisebbséggel bíró települések közül Csíkszentmihály (Lóvész) és Szépvíz (Bükklok, Kostelek, Csügés, Gyepece) román-ságának 90%-a beszélt ekkor magyarul, ami a havasi telepeken a magyar nyelv térhódítására, az önmagukat román anyanyelvűként meghatározók kétnyelvűségére utal. Ez az arány Gyimesbükkön meghaladja a 60%-ot, itt a Rakottyáson és az elzártabb mellékvölgyekben élő görög katolikusok őrizték meg inkább a román nyelvet és az egynyelvűséget (Ilyés 2005: 65–66). Az új egyházmegyéhez került egyedüli román többségű településen, a nyelvsziget helyzetű Vaslábban a legnagyobb a kétnyelvűség aránya (76%). 1910-re általában tovább nőtt a román anyanyelvűek magyarnyelv-tudása. A magyar többségű települések közül csupán Csíkszentmihály-Lóvészben csökkent a magyarul tudó románok aránya. Ez szinkronban van a lóvésziek házassági preferenciáival is, akik inkább Vasláb, Gyimesbükk, Bükklok görög katolikusaival esküdtek, míg az elzártabb, inkább Gyimesbükk és Csíkmenasággal házassági kapcsolatokat tartó Kostelek 100%-ban magyar nyelvű lett, ez utóbbi annak is köszönhető, hogy Lóvésszel ellentétben itt állami iskola volt. 1910-ben Gyimesbükk román anyanyelvű lakosságának 75%-a beszélt magyarul (Ilyés 2005: 65–66).

A továbbiakban az új egyházmegyével kapcsolatos csíki fejlemények – köztük a román érzelmű görög katolikus papok tevékenységének – korabeli sajtóvisszhangját elemezzük, majd esettanulmányként bemutatjuk a lázárfalvi görög katolikus magyarok áttérését (rítusváltását).

³ Szépvíz példáján lásd Ilyés 1999.

AZ ÚJ EGYHÁZMEGYE KÖRÜLI VIHAROK A CSÍKI SAJTÓBAN

Sajtóelemzésünkben a kormánypárti *Székelység* és az ellenzéki *Csíki Hírlap* vonatkozó, a jelzett kérdésben alapvetően hasonló hangszerelésű közleményeit szemlélzzük az 1912–14 közötti időszakban. A különbség abban van, hogy a *Székelység* jobban informált a konkrét ügyekben, tájékoztat a hivatalos vizsgálatokról. Ez a helyi adminisztratív elittel fenntartott jó napi kapcsolatának köszönhető, amire, illetve a lap vásárlására, maga Gyalókey Sándor főispán is felhívja a főszoigabírók figyelmét.

A hajdúdorogi magyar egyházmegye felállítása körüli viták először 1912 elején jelentkeznek a helyi sajtóban. A *Csíki Hírlap* 1912. február 17-én üdvözlö a „magyar szertartású” görög katolikus püspökség megalakítását és egyben meghatározza a kívánatos nemzeti irányt:

„Tehát lesz egy tősgyökeres magyar kath. egyház, amely magyarabb kell, hogy legyen az összes magyar latin egyháznaknál, ahol a magyar pap és a magyar hívők saját nyelvükön dicsérbessék az Urat, ahol a vallás magasztos érzésében s a hazafiasság ápolásában fog összeforrni a pásztor és nyáj lelke.”

Ugyanakkor fájlalja, hogy a tervezett püspökséget csupán a munkácsi, eperjesi és nagyváradi egyházmegyék területéből alakítják, és így abból az erdélyi részek, köztük Csík vármegye is kimarad, mert így az itt élő magyar ajkú görög katolikusokat a magyarság örökre elveszíti. Javasolja Csík vármegye törvényhatóságának, tegyenek erélyes lépéseket, hogy az új egyházmegye területébe a balázsfalvi joghatóság alatt álló magyarajkú egyházközségek is beletartozzanak, különösen Csík vármegye, ahol a magyar görög katolikusok száma talán az erdélyi vármegyék között a legmagasabb.

„Mentsük meg a csíki görög katolikusokat a magyarság számára, mentsük ki őket az oláh polip ölelő karjaiból, mert először őket emészti meg s ejti zsákmányul s azután terjeszkedni kezd a más vallású székely között és végül elnyeli mindannyiukat, mint a régi Kolozs, Torda és Szolnokdoboka magyarságát.”⁴

A *Székelység* 1912. március 17-i számában Bartalis Ágost kászón-alcsíki főszoigabíró március 8-án kelt levelét közli, amely szerint Sándor István székelyudvarhelyi, Elie Câmpeanu gyergyószentmiklósi és Boér Artúr kászoni görög katolikus esperesek Balázsfalván a magyar görög katolikus püspökség ellen szervezett gyűlésen kijelentették, hogy „a román egyház mellett mindhalálíg kitartanak”.

⁴ *Csíki Hírlap*, 1912. február 17.

Dr. Gaal Endre szerkesztő Bartalis tisztánlátást sürgető levelét az alábbi, az elkövetkező két év alaphangját megadó kommentárral közli:

„Tudnunk kell, hogyan vagyunk a román kérdéssel ebben a vármegyében. Mert az utolsó időben nap, nap után hallunk olyan híreket, amelyeknek valódiságát kipuhatolni lehetetlen, de amelyek alattomos román agitációra engednek következtetni. Úgy látszik, hogy a dákoromanizmus ezt az egyetlen területi akadályát, a Székelyföldet is kikezdték már a felpénzelt román agitátorok, akik román pénzen, aláváló módon a magyar állampolgárság köpenyegének védelme alatt akarják eladni magyarságukat.”⁵

A *Csíki Hírlap* 1912. 10. száma, szintén a február 18-án megtartott balázsfalvi tiltakozó gyűlésről tudósítva, a négy székelyföldi esperes hűségnyilatkozata mellett, azok hívei fölött gyakorolt hatalmát emeli ki:

„Az oláh papok feltétlen urai híveik ezen a földön és másvilági boldogságuknak, babonáikkal és kegyzereikkel megfélemlítik alacsony műveltségű híveiket s így nem lehet nagy reményünk arra, hogy a székely görög katolikus hívőket kiragadhassuk körmeik közül.”

Az érdekelt törvényhatóságokat felszólítják, hogy

„ígyekezzen minden illetékes már most agitálni a csíki görög katolikus székelyek között, hogy ha sikerülend az erdélyi részeket a hajdúdorogi magyar egyház kerületébe belefoglaltatni s így vármegyénkben fekvő egyházközségeknél is meg leend adva az alkalom, hogy a magyar és az oláh egyházi szervezet és liturgia között válasszanak, hallgassanak lelkiismeretükre, a hazafiasság parancsoló szavára s ne engedjék magukat félrevezetni Kampeanu Illés és társai által, akik kifelé, a magyarok iránti szimpátiát mutatják, befelé a legveszedelmesebb dákoromán eszméket táplálják magukban s ha nem akarnak a hívőkkel együtt a magyar egyházhoz csatlakozni, menjenek innen Balázsfalvára lelkészeknek; mert nem érdemlik meg azt a sok jót, amit a magyar államtól, a vármegyétől és a székelységtől élveznek s kapunk a leendő magyar egyház vezetésére magyar papot eleget.”⁶

A *Csíki Hírlap* 1912. április 6-i számában az új magyar püspökség kínálta kedvező alkalom esetleges elmulasztóit kárhóztatja, mondván:

„Hazaárulás terhelné azt a tényezőt, aki a »legszekelyebb megyében« élő magyar görög katolikusok nemzetünkbe való intenzív bekebelezésének eme kedvező alkalmát teljes erejével föl

⁵ Székelység, 1912. március 17.

⁶ *Csíki Hírlap*, 1912. 10. sz.

nem használná. Én részemről hitvány hazaárulónak tartanám azokat, akik mint illetékesek mit sem tennének. Csíkmegyében, egy fajerős vármegyében kemény harc folyik ellenünk egy pár kis szigeten [...] Mert gyávák voltunk. Azoknak a szigeteknek már régen el kellett volna tűnniük, de nem tűntek el, hanem újabban meg is erősödtek. Most ím segítségünkre jön a gör. kat. ruténség és az állam, hogy megadja az alkalmas fegyvert és eszközt a dákoromanizmus leküzdésére. És mi ne használnánk-e fel ezt az oláh áfium ellen való orvosságot örömmel, haszonnal, lelkesen? [...] Vagy megérjük azt a szégyent, hogy Szatmármegye elmagyarosodott oláhjai a magyar egyházhoz csatlakoznak, míg ellenben az »erős« székely megye fajmagyar görögkatolikusai ellentállnak, vagy éppen tiltakoznak!?”⁷

A lap szerint a csíkmegyei görög katolikus papok mindig szívesen hangoztatják magyar érzelmeiket, az új egyházmegye alkalmat teremt arra, hogy sokszor hangoztatott hazaszeretetüket bebizonyítsák: „Görögkatolikusok maradnának, hitükhöz hűek a sírig... Csupán a jelleg színeződne magyarrá.”

„A szépvízi görög katolikus lelkészről [Gergely György] sok szépet hallottunk. Ő – köztudomás szerint – igaz őszinte fia Magyar hazájának. Hívei egy szálíg színtiszta magyarok. Székelyek a javából. Tán csak nem maradnak meg a román rítus mellett – magyar létükre, mikor Édesanyjuk feltárta előttük a kivezető utat, amelyen át (vallásos érzelmeik sérelme nélkül) kényelmes könnyedséggel jöhetnek táborunkba!?”⁸

Gergely György magyar papként történő kiemelése mellett az egyházközségéhez tartozó három havasi filia – Lóvész, Bükklok és Kostelek – népességét „színtiszta magyaroknak”-nak tartani az 1910-es népszámlálás anyanyelvi adatai alapján is erős túlzásnak tűnik (vö. Ilyés 1999: 288–289, 293).

Az új magyar püspökség megalakulásakor a „magyarság győzelméről” cikkeztek.⁹ Üdvözölték, hogy „magyar lesz ezentúl a prédikáció nyelve, magyar nyelvűek lesznek az egyházi énekek és a responsoriumok, valamint a temetési és keresztelési szertartások nyelve”.¹⁰ A Székelység 1912. július 28-i számában közli a hajdúdorogi egyházmegyébe átsorolt csíki görög katolikus egyházközségek névsorát, és megjegyzi, hogy a felállítandó székelyföldi vikariátus székhelyének „úgy a vármegyében található görög katolikusok számát, mind Csíkvármegye tiszta székely lakosságát tekintve” Gyergyószentmiklós látszik a legalkalmasabbnak.¹¹

⁷ Csíki Hírlap, 1912. április 6. „Aki mit sem tesz az fajaruló”.

⁸ Csíki Hírlap, 1912. április 6.

⁹ Székelység, 1912. július 14.

¹⁰ Székelység, 1912. július 21.

¹¹ A székelyföldi vikariátus (külhelynökség) központja végül Székelyudvarhely lett. Csíki Hírlap, 1913. 5. sz. Jaczkovics Mihály külhelnök az első magyar istentiszteletet 1913. február 13-án mutatta be Sándor István székelyudvarhelyi görög katolikus esperes jelenlétében. Csíki Hírlap, 1913. 7. sz.

Az új magyar görög katolikus egyházmegye felállítása körüli vitákban a két fél igyekezett statisztikai adatokkal is bizonyítani az átsorolások jogosultságát vagy éppen sérelmes voltát.¹² A balázsfalvi érsekség arra ösztönözte érintett papjait, hogy a román liturgikus nyelvhez és románságukhoz ragaszkodó híveik körében gyűjtsenek tiltakozó aláírásokat, hogy a sérelmes egyházmegyei átsorolásokat megváltoztassák.¹³ Elie Câmpeanu gyergyóvárhegyi lelkész-esperes – megkerülve a magyar érzelmű Gergely György szépvízi lelkész¹⁴ – a lóvészi és kosteleki hívekkel alá akarta íratni a magyar egyházmegye elleni tiltakozást („Declarațiune. Protest”), amit a hatóságok erőteljes fellépése rögtön az elején megghiúsított. A jegyzőkönyvet és a román nyelvű tiltakozás magyarra fordított szövegét dr. Márton László szépvízi főszolgabíró beküldte a *Székelység* című hetilapnak, amelyet az 1912. augusztus 11-i számában közölt. A magyar hatóságok által sérelmezett „Nyilatkozat” magyar fordításban közölt szövegét teljes terjedelmében újraközöljük:

„Nyilatkozat (Tiltakozás)

Alólírott hívek, a kik, mint elődeink is, a mint mutatja a Románoknak 1750. évi összeírása is, az egyházi dolgokban a Szépvízi román nyelvű gör. kath. egyházhoz, politikailag pedig Csíkszentmihály–Ajnád községhez tartoztunk 213 lélekszámban, jelenleg is ezen községhez tartozunk 338 lélekszámban, azonban Lóvészen lakván, a hol kötemplomunk és görög kath. román nyelvű iskolánk van – úgy szintén mi is Kóstelek főkegyháziak 410 lélek gör. kath. lélekszámban gör. kath. templommal és állami iskolával – kik mind valódi románok vagyunk és voltunk. Tudomásunkra jutván a Hajdúdorogi magyar görög kath. püspökség felállítására és azon határozat, hogy mi is ezen új püspökséghez csatoltattunk, – szabadok lévén, bármely, külső benyomástól vagy idegen pressiótól, a következőkben nyilatkozunk:

1. Nem egyezünk bele abba, hogy elidegenítessünk és kivétsünk a Gyulafehérvár–Fogarasi görög katolikus román érsekség lelki kötelékéből a hová tartoztunk mindég 1750-től erre, a mint ezt történelmi és hivatalos adatok is bizonyítják.

2. Mivelhogy mi teljesen Román eredetiek vagyunk s jelenleg is beszélvén és értvén a román nyelvet, nem egyezünk bele, hogy ezen román nyelv kivétsék a templomunkból és a többi egyházi szertartásunkból is, amelyet használtak mindég elődeink és szakadatlanul mi is.

3. Ünnepelesen tiltakozunk minden egyházi rendelet vagy törvény ellen is, amelyek már meghozattak volna, vagy ezután hozzattának a mi tudomásunk v. beleegyezésünk nélkül,

¹² Lásd például Pop Cs. István képviselő számításait (Kemény G. 1971: 642–643, 644).

¹³ Erre még 1913-ból is van adat, amikor 11 székelzföldi parókia kérvényezte, hogy kerüljön vissza a balázsfalvi érsekséghez. Pirigyí és Niessen erre három lehetséges magyarázatot kínál: 1. a magyar nyelv „profánsága”; 2. a románok növekvő reputációja a számukra sikeres Balkán-háború nyomán; 3. az aláírók nem tudták pontosan, mit is írnak alá (Niessen 1991: 11).

¹⁴ Gergely Györgyről lásd Ilyés 2007: 173, 177.

azért, hogy ezáltal elvettetéssék a mi ősrégi nyelvünk és egyházi-iskolai vagyonunk, amelyet mi véres verejtékünkkel szereztünk egyben segélyezve lévén csakis a mi egyházi nagyjaink (fennhatóságunk) által.

Egyben kinyilatkoztatjuk, hogy a mint eddig elfogadtuk, úgy jövőben is elfogadjuk azon összes határozatokat, amelyek hozzattatni fognak ezután is az egyházi és világi vezetőink által ezen egyházi jogaink és nemzet ügyünk érdekében (íránt).

4. Kinyilatkoztatjuk továbbá azt is, hogy azon esetben, ha ezen jogos és törvényes küzdelmünknek nem volna meg a kellő kívánt eredménye, kénytelenítettve leszünk ismét, a régi román nyelvű gör. kath¹⁵ anyaegyházunk kebelébe visszaállani, sem minthogy tagjai legyünk egy új püspökségnek, a mi teljesen idegen a nyelvünk és egyházunktól, veszélyeztetve lévén vagyonunk és jogaink, melyek biztosítva voltak hazánk egyházi törvényei által és a melyek 200 évi használat után veszélyeztetve vannak jogtalanul, minden igazság és alap nélkül.

Ezen határozatunk, megerősítvén eskünkkel hozzátartozóink nevében is ezen célra felkért tanuk által megerősítjük, saját kezű aláírásunk és körjegyünk használatával is. Kelt Lóvész, Kostelek, 1912. augusztus hóban.”

Az 1912. augusztus 6-án a vármegyei alispán által elrendelt nyomozás során Bokor Ilyés (Elie Bucur) megyebíró a szépvízi főszolgabíró és a csíkszentmihályi jegyző jelenlétében az alábbiakat nyilatkozta:

„A tegnap Campián Ilyés esperes úr, Gyimesbükk községből vasúton jövet kiszállott Lóvész állomáson s eljött házamhoz s az itt eredetben felmutatott nyilatkozatot (Declaratiune) (Protest) nekem ama meghagyással adta át, hogy azt a lóvész hívekkel írassam alá, s aláírás után hozzá küldjem vissza, ha aláíratni sikerül s ha nem, nem. Azt magyarázta nekem, hogy ha 800 hívő Lóvész és Kostelekről azt aláírja, az esetben továbbra is román szertartású gör. katolikusok maradhatunk.”

A Székelység kommentárjában igazoltnak látja, hogy „a román agitáció titkos szálai Csíkvármegye községeibe is benyúlnak.” „E percben a magyar állam kebelében egy román anyanyelvű és származású hazaárulóval, s az ők szempontjukból egy mártírral több van” jegyzi meg Elie Câmpeanuról, aki a lap szerint ismeretlen eredetű pénzből Gyergyószentmiklóson román gyermekek számára iskolát, bennlakást létesített. A Câmpeanut (és a többi tiltakozó görög katolikus papot) megbélyegző íráskor gyakran hangsúlyozzák, hogy ezek a román érzelmű papok a magyar államtól kapott jelentős

¹⁵ Az eredeti dokumentumban itt vélhetően görög keleti volt írva. Erre abból lehet következtetni, hogy a Székelység 1912. december 8-i számában a „Bíróságaink és az oláh papok” című írásban emlékeztetnek arra, hogy a „Declaratiune” szerzői „valódi román”-oknak nevezik magukat, s a melyekbe [a Declaratiune cikkelyeiben, lásd 4.] végül a görögkeleti egyházhoz való áttéréssel fenyegetik meg a magyar nemzetet” – Székelység, 1912. december 8.

segélyt azzal hálálják meg, hogy a magyarság ellen izgatnak. Az írás egyben kifejezi óhaját, hogy „a kormány bizonyára meg fogja vonni azokat a segélyeket, amelyért ő magyarul folyamodott, de oláhul akart felhasználni”.¹⁶

A lap megemlékezik a hívekről, akik számára a magyarosodást egyfajta társadalmi emancipatorikus lehetőségként sugalmazzák:

„Azoknak a szegény embereknek, a kiknek ezt az iratot alá kellett volna írniuk, eszük ágában sincsen, hogy a magyarosodás ellen tiltakozzanak, mert ezek a szegény ördögök [sic!] itt sorsukkal megelégedett jó hazafiak, van azonban nekik egy főpapjuk Campeanu Ilyés, aki lelkében gyűlöletet hordoz a magyarság ellen, aki fel akarta ezeket az embereket használni arra, hogy bazaarulók legyenek csupán azért, mert érdemeiket akart szerezni magának a hasonfajtájú nagyjai előtt.”¹⁷

A lap egy héttel későbbi számában arról tudósít, hogy Gyimesbükkön is a „magyar állam eszme elleni izgatást tartalmazó iratot” foglaltak le, melyet Câmpeanu főesperes hagyott a híveknél szintén aláírás végett.¹⁸

Három héttel később részletesen leírják a gyimesbükki esetet, amelyben kirajzódik az agg, román érzelmű gyimesbükki alesperes – Csobotár Gábor – és egyházi feljebbvalója, Elie Câmpeanu, valamint a magyar egyházmegye megalakításával szemben legalábbis semleges álláspontot képviselő Gergely Viktor konfliktusa.¹⁹

Csobotár alesperes Câmpeanunak írt panaszlevelét a hatóságok vélhetően elkozták, mert a *Székelység* az „alattomos nemzetiségi politikát” folytató Csobotárt elmarasztaló kommentárjában idézőjellel keretezve idéz belőle:

„Részemről ezen iránt átadtam Viktor tisztelendő úrnak [a Declarațiunét], a ki az én lakásomon elolvasta, majd semmit sem szólván, csak annyit, hogy mehetünk a templomba. – Kijövén a templomból a mise után úgy nyilatkozott, hogy egy beteghez kell menjen, de mint meggyőződtem Székvízen járt. Azonban kedden visszaadta nekem az írást, kijelentvén, hogy nem vegyül bele ezen dolgokba, mivel hogy nem akarja az államsegélyt elveszíteni és az útra maradni terhes családjával. Ő amint látom, nem sokat törődik a román anyanyelv és hit elvesztésével, sem a hit és ősi szokások elvesztésével, amely mindig drága volt a mi Román nemzetünknek, csak legyen neki olyan pátrónusa (védelmezője) a ki őt fenntartja bő javadalmazással, legyen az bármiféle nemzet vagy bárki.”²⁰

¹⁶ *Székelység*, 1912. augusztus 11. „Campeanu Ilyés. Valódi románok vagyunk”.

¹⁷ *Székelység*, 1912. augusztus 11.

¹⁸ *Székelység*, 1912. augusztus 18. „Campián úr tovább dolgozik”.

¹⁹ *Székelység*, 1912. szeptember. 8. „Tovább folyik az oláh agitáció. Elvont állami segélyek”. Gergely Viktor még 1940-ben a hajdúdorogi püspökségre írt levelében is legnagyobb és legengesztelhetlenebb ellenségének nevezi Câmpeanut és családját (Hámori 2007: 205).

²⁰ *Székelység*, 1912. szeptember 8.

A levél további kommentárjában az ügyben inkább diplomatikusnak, óvatosnak tűnő Gergely Viktort mint a magyar nemzeti érdekek védelmezőjét pozicionálják és állítják példaképül a görög katolikus papok elé:

„Az alesperes úr Viktor tisztelendő urat bevádolja fölötti hatóságánál azért, a miért a törvénnyel felállított s a magyar nemzeti érdekeket szolgáló egyház ellen nem bujtogat. Csak, hogy ez a bevádolás rosszul sikerült, mert Viktor tisztelendő úrnak hazafias magatartásáért az elégtételt a közvélemény adja meg, amely reá nézve sokkal többet ér, mint az ő feketelelkű főnökének alattomos intrikája. Ebből az esetből örömmel tapasztaljuk azt, hogy vannak még a gör. kath. egyháznak papjai, akik nem állanak a román agitátorok szolgálatában. Megvagyunk győződve arról, hogy Gergely Viktor e percben előttünk és minden magyar ember előtt a mintaképe lesz a magyar görög katolikus papoknak. Mert a minél feketébbre akarja őt bemázolni Csobotár Gábor, annál tisztább lesz ő előttünk.”

A lap értesít arról is, hogy az ügyben Gyalóky főispán erélyes hangú levelet küldött a miniszterelnökhöz, melyben Câmpeanu és Boér Artúr államségélyének megvonását kezdeményezte, amely már meg is történt. A lap további büntetések kirovását javasolja: „Meg vagyunk győződve arról, hogy Gyalóky Sándor főispán úr nem fog megelégedni a két főpap fejével, hanem csakhamar jönni fognak a Csobotárok példás megrendszabályozásai is.”²¹

A Székelység 1912. november 24-i számában Dr. G. E. (Dr. Gaal Endre) mintegy összefoglalja a vármegyei elit ítéletét a székelyföldi magyar vikariátus ellenzőiről:

„...a közöttünk élő oláhság vezetői, papjai, tanítói a legnagyobb részben oláh nemzetiségi érdekeket támogatva alattomban a magyar állameszme ellen dolgoznak. Alázatosan, kétszínűen, csúszva mászva járnak akkor, a mikor érdekeik megvalósításán fáradoznak, március tizenötödikén nemzetiszínű kokárdát s tulipánt viselnek, ha kell talán hazafias beszédet is mondanak, ott ahol amúgy sincsen szükség az ilyen lelkesítésre, de lelkükben undokságot és piszkot hordanak, híveiket a magyar iránti gyűlöletre tanítják, s képzeletükben egy nagy oláhországról ábrándoznak, a melyet a magyar állam testéből megszerezni, az ők hivatásuknak tartják. Szóval férgek a nemzet testén, amit kíméletlenül kell elpusztítani.”²²

Az újság a továbbiakban tudósít arról, hogy Gyalóky főispán kérésére a magyar görög katolikus püspökség felállítására elleni agitáció miatt a vármegyében megvonták Elie Câmpeanu gyergyószentmiklósi esperes, Dónya (Donescu) Sándor vaslábi lelkész, Csobotár Gábor gyimesi alesperes és Boér Artúr alcsíki esperes papi államségélyét.

²¹ Uo.

²² Székelység, 1912. november 24.

A *Székelység* cikkírója szerint Csobotár Gábor kongrua-megvonása hátrányosan érintené helyettesét, a hazafias Gergely Viktort, és reméli, hogy a főispán

„gondoskodni fog arról, hogy a Csobotár Gábor évi államsegélye ezután is kiadassék, csak-hogy nem neki, hanem az ő helyettesének, a ki egy 90 esztendő öregember helyett már 8 év óta minden munkát végez, annak, aki közöttünk székelyek között nőtt fel, aki a csíksomlyói gimnázium tiszta magyar anyanyelvű és minden szennytől ment magyar érzelmű diákjainak és tanárainak nevelése által magyar pappá lett: Gergely Viktornak.”²³

A *Székelység* 1913. február 1-jén arról tudósít, hogy Papp Antal hajdúdorogi apostoli adminisztrátor Gergely Viktort a hajdúdorogi vikariátusba kebelezett csíkmegyei egyházközségek esperesévé nevezi ki. Mint a lap megjegyzi: „a vallás által eloláhosított magyarokat vissza kellett szerezni a magyar nemzetnek, s az agitáció bár erős volt, eredménytelen maradt.”²⁴ Hasonló szellemben értékeli a lap az új egyházmegyét egy hónappal később: „Az új magyar gör. kath. egyházmegye szervezése, különösen a gör. kath. vallású székelyek részére nagy áldás, mert így megszabadulnak az elrománosító gör. kath. egyházi hatóságoktól.”²⁵ Ezzel a Lázárfalván megismert diszkurzív stratégia válik általánossá, a görög katolikus magyarok eltávolítása a román stigmától, leválasztása a románokról. Ez a magyar görög katolikusság történeti identitását és történetírását is részben meghatározó szemlélet ekkor már a Székelyföldön is egyre több inspirációt kapott a hajdúdorogi egyházmegye megalapításában részt vevő egyházi és világi értelmiségtől.²⁶ A századforduló táján az új magyar egyházmegye belső – magyarországi – legitimizációjának fontos eleme volt igazolni a magyar ajkú görög katolikusok magyar származását, és magyar nemzeti érdekként kommunikálni kiszakításukat az asszimiláló román és rutén egyházmegyék joghatóságából. A helyi székelyföldi közösségek rendies világképe, kommunikatív emlékezete azonban továbbra is őrizte a román eredet stigmatizáló emlékét.

²³ Uo.

²⁴ *Székelység*, 1913. február 1.

²⁵ *Székelység*, 1913. március 9.

²⁶ Lásd például a görög szertartású magyarok római zarándoklatáról kiadott emlékkönyv Szabó Jenő által írt előszavát és a „Látszólagos ellentmondások” c. fejezetet. Görög Szertartású Katolikus Magyarok, 1901.

A LÁZÁRFALVI ÁTTÉRÉS

Lázárfalván – ahova a 17–18. században román jobbágyokat telepítettek – a 19. század második felében a népszámlálások tanúsága szerint a római katolikus többség mellett folyamatosan mintegy 250–300 fő közötti magyar nyelvű görög katolikus kisebbség élt. A helyi görög katolikus egyházközség 1867 óta volt önálló (előtte Csíkszentgyörgy filiája volt), temploma 1819-ben épült (*Schematismus* 1835: 153; *Siematismulu* 1896). A római katolikus székely környezetben élő görög katolikusok már a 19. század első felében magyar nyelvűvé asszimilálódtak és egyre több vegyes rítusú házasságot kötöttek: az 1842–1886 között megkötött, a görög katolikus anyakönyvben adminisztrált házasságok 45%-a vegyes felekezetű volt (Ilyés 2005: 69). A századfordulón 60 fő, 1910–1911-ben 100 fő különbség adódik a hivatalos népszámlálások és a sematizmusok adatai között a görög katolikusok számában, ez utóbbiak javára. Az egyházi sematizmusokban kimutatott létszám és a népszámlálások adatai közötti különbség arra utal, hogy sokan – feltehetően inkább a görög szertartású apák gyermekei – magukat már római katolikusnak tartották, holott ez egyházz jogilag nem volt érvényes.²⁷ 1912-ben, a hajdúdorogi püspökség megalapításának küszöbén, az alcsíki szolgabíróság aktív közreműködésével, a román liturgikus nyelv erőltetése miatti elégedetlenséget és a római katolikusok helyi plébániaalapító szándékait is kihasználva, a csíklázárfalviakat áttértették a római katolikus egyházba.

Az áttérés körülményeiről Bartalis Ágost kászon-alcsíki főszolgabíró számolt be a *Székelység* 1912. május 5-i számában. Azt a tételt hangsúlyozta, hogy a helyi és a csíki görög katolikusok keleti rítusukat a Szent István idejében Bizáncból érkezett legelső hittérítőktől kapták, és semmi közük nincs az „oláhokhoz”. A nemzetállami diszkurzív térben a görög katolikus magyarság „kontinuitásának” a latin rítusúak és a nemzeti többség felé történő igazolása visszatérő eleme a magyar görög katolikusok önlegitimáló érvrendszerének is (Pusztai 2005: 125–126).

„A lázárfalvi színtiszta magyar gör. kat. székelységet is ugyanaz a szomorú és káros sors érte, mi a többi gör. kath. magyarságot, hogy t. i. nem lévén magyar püspökség; beszorított az oláh egyházba. Kár a magyar ügyet itt nem érte, az oláh egyház fennhatósága alatt is érintetlenül megtartották a magyarságukat, a papjuk a jó öreg Boér György maga is jóérezsű magyar ember még a püspöke parancsára se háborította oláh nyelvű isteni tisztelettel hívei magyar érzéseit.”²⁸

²⁷ A magyarországi egyházjog szerint a vegyes rítusú házasságokat mindig a menyasszony rítusa szerint kötötték meg, a születendő gyermekeket pedig mindig az apa rítusára keresztelték (Sipos 1923: 123).

²⁸ *Székelység*, 1912. május 5.

Az elégedetlenség oka Bartalis Ágost szerint, hogy Boér György 50 évi szolgálat után nyugdíjba ment, a kászoni Boér Artur esperes pedig, összhangban Balázsfalva elvárásaival, „azt követelte az oláhul nem tudó kántortól, hogy oláhul énekeljen”. Mihályi Viktor balázsfalvi érsek egy magyarul alig tudó új papot és egy magyarul egyáltalán nem beszélő kántort nevezett ki a községbe. Bartalis szerint

„tervbe vették egy felekezeti iskola felállítását, hogy abban a csemetéket a klasszikus oláh műveltség elemeibe bevezessék. Erre megmozdultak az egyházközséghez tartozó lázárfalvi, tusnádi és csíkszentsimoni hívek és március 24-én 100 családfeje és azután április 8-án 40 családtag jelentette be kilépését a gör. kath. felekezetből. Ezzel a lázárfalvi gör. kath. hitközség felosztása befejezést nyert s lázárfalvi székely testvéreink eloláhosításának fenyegető veszélye szerencsésen elvonult.”²⁹

Az áttérés melletti historikus érvként elhangzott az is, hogy a lázárfalviak besenyők voltak egykor, és nincs közük a románokhoz.

„Lázárfalva maga egy 1365. évbéli okirat tanúsága szerint a Bálványos vári földekhez tartozó telepítvény s lakói kezdetben besenyők voltak, kiket valószínűleg Szent László idejében a hatalmas Aporok telepítettek le birtokaikra... Ki van zárva, hogy a mostani görög katolikus lakások valamikor oláhok lettek volna s úgy ide, mint vármegyénk több községébe a görög katolikus vallást, nem az oláhok hozták be, hanem a legelső hittérítők, kik Szent István idejében Bizáncból jöttek a Székelyföldre.”

Ez az „oláh” stigmától való szimbolikus eltávolítás a korábbi vallási-kulturális kontextusból való kilépést és a többségi közösség – esetünkben a római katolikus székelyek – befogadását volt hivatott megkönnyíteni (Ilyés 2005: 68–69).

Mihályi Viktor balázsfalvi érsek Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári püspöknek írt levelében nehezményezte, hogy Barthos Mihály csíkközmási lelkész a görög katolikus híveknek egyházi szolgáltatásokat végez, és bepanaszolta Kuncz István tusnádi római katolikus esperes-plébánost is, arra kérve a püspököt, hogy vonja felelősségre a két papot, akik tevékenységükkel a lázárfalvi görög katolikus parókia megsemmisítését idézik elő (Lukács 2009: 84).

A görög szertartást elhagyó híveket, akik egy ideig felekezeten kívülinek számítottak, gróf Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári püspök átvette a római katolikus egyházba. Ez az eljárás látszólag ellentmondott az egyházi jogi szabályozásnak, mert a két katolikus felekezet közötti szertartásváltás csak mindkét rítus püspökének beleegyezésével vagy szentszéki approbációval történhetett. Székelyföldön már a

²⁹ Székelység, 1912. május 5.

századforduló körül volt adat arra, hogy a magyar görög katolikusok, kikerülve a hosszadalmas és eredménnyel korántsem mindig kecsegtető engedélyeztetési folyamatot, reformátusokká lettek, majd két hét múlva áttértek a latin rítusú katolikus egyházba (T. Nagy 1902: 15; Ilyés 2007: 168). A református és unitárius többségű vidékeken pedig a végérvényes „hittagadás” is gyakori volt. Ezeket a szabályozatlan áttéréseket rendezendő, és a lelki elbizonytalanodást elkerülendő, Majláth Gusztáv Károly 1905-ben írásban és szóban is általános érvényű engedélyt kapott X. Piusz pápától, hogy amennyiben a görög katolikusokat „lelki eltévelyedés fenyegeti a rítusváltoztatás miatt” (pl. görög katolikus főpásztori engedély hiányában egy protestáns felekezetbe való betérést fontolgatják), fölveheti a latin egyházba a görög szertartású püspökök akarata ellenére is (Lukács 2009: 69; Lukács 2010: 78). Annak ellenére, hogy a rítusváltást az 1917-es Egyházi Törvénykönyv még szigorúbban szabályozta (az csak pápai jóváhagyással lehetett érvényes [lásd Scheffler 1942: 7–12; Lukács 2009: 69]), Majláth püspök egészen 1928-ig, a Keleti Kongregáció ezt megtiltó határozatáig élt ezzel a lehetőséggel (Lukács 2009: 69; 2010: 78).

A Hajdúdorogi Egyházmegye felállításával és a Székelyföldi Vikariátus megszervezésével Csiklázárfalva a magyar egyházmegyéhez került. A hajdúdorogi egyházmegye apostoli kormányzója, Papp Antal munkácsi püspök a balázsfalvi görög katolikus érseknél és a gyulafehérvári püspöknél tájékozódott, majd a szabálytalan áttérés vizsgálatára Jaczkovics Mihály székelyföldi külhelynököt küldte ki (Pirigy 2010).

Jaczkovics vizsgálata során kiderült, hogy a csíkközmási római katolikus lelkész – kihasználva a korábbi görög katolikus parókus nyugdíjba menetelét és az így előállt „interregnumot” – a lázárfalvi görög katolikus híveket a latin szertartásra való áttérésre buzdította, számukra liturgikus szolgáltatásokat nyújtott. A külhelynök az alispán és a kászon-alsíki főszolgabíró meghallgatása nyomán kapott árnyalt képet az áttérésről, amelyben a római katolikusok plébánialapítási aspirációi (az állami kongrua biztosításához szükséges létszám eléréséhez kellett a görög rítusú hívek is) mellett elsősorban a Bartalis által vázolt nemzetiségi szempontok játszották a fő szerepet, azaz el akarták kerülni, hogy a balázsfalvi érsekség románosító hatása alá kerüljenek a lázárfalvi görög katolikus hívek. Ennek érdekében a kényszerítéstől sem riadtak vissza, ami miatt Bartalis megrovást kapott. Jaczkovics szerint az agitáció és a megfélemlítés miatt „a hívek most már annyira ragaszkodnak a latin szertartáshoz, hogy csak abban az esetben térnének vissza a görög katolikus egyházba, ha maguk a latin papok jelentenék ki előttük, hogy áttérésük törvénytelen volt” (Pirigy 2010).

Papp Antal egyházkormányzó a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz nyújtott be panaszt, ahol megállapították, hogy az áttérés egyházi és állami szempontból egyaránt szabálytalan volt.

„A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a napokban leadott rendelete szerint, mindazok a lázárfalvi egyének, akik előbb felekezeten kívülieknek, majd később latin szertartásúaknak vallották magukat, ma is gör. kath. hívőknek tartandók. A miniszter szerint ugyanis a szertartás változtatás az egyházi törvények értelmében csak az előbbi szertartás püspökének hozzájárulása mellett lehetséges.”³⁰

Van ugyan adat a lázárfalvi görög katolikus egyházközség újjászervezésére: Solnai János csiklázárfalvi magyar görög katolikus lelkész beiktatásakor táviratban üdvözölték Gyalóky Sándor főispánt,³¹ a hívek túlnyomó többsége azonban – ahogy ezt a későbbi népszámlálások és sematizmusok is bizonyítják – nem tért vissza eredeti rítusához (Ilyés 2005: 68–69). 1914 nyarára megszervezték a római katolikus egyházközséget Lázárfalván, és plébánosnak kinevezték Potovszky Dávid gyergyószentmiklósi segédlelkészt.³² Ezzel a lázárfalvi magyar görög katolikusok rítusváltása és „magyarrá válása” gyakorlatilag befejezést nyert.

ÖSSZEGLÉS

Az áttekintett sajtóhíradások, levelek és újságokban közölt dokumentumok világosan példázzák a „támadóan nacionalista késő dualista magyar állam” homogenizációs-asszimilációs törekvéseit (Niessen 1991: 13). Az erősödő nemzetiségi önvédelmi mozgalmakkal szemben a korábbi évtizedek asszimilációs nyereségét – az oktatásban és közművelődésben tett intézkedések mellett – az állam igyekezett az egyházak és egyházkormányzati változtatások révén is biztosítani. A vármegyei hatalom a helyi nyomtatott nyilvánosságon keresztül szigorú kontroll alatt tartotta a román nemzetiségi törekvéseket, amelyek itt leghatékonyabban a görög katolikus egyházi autonómia keretében nyilvánulhattak meg. Már a 19. század utolsó évtizedétől megfigyelhető, hogy a vármegyei, helyenként rohamosan asszimilálódó románság szinte kizárólagos szellemi elitjét képviselő görög katolikus lelkészek majdnem minden megnyilvánulását élénk figyelemmel kísérték (Ilyés 2007: 177–178), egyes folyamatban levő ügyek a román érzelmű papokat a nemzeti közvélemény előtt rossz színben feltüntető dokumentumait még az adott ügy lezárulása előtt közzétették és kommentálták. Számos más közösségi funkciójuk mellett ezek a lapok a nemzetiesítő hatalmi törekvések szócsöveiként működtek, s így minden, a román törekvéseket visszafogó állami intézkedés elkötelezett támogatói voltak.

A hajdúdorogi magyar egyházmege székelyföldi vikariátusának létesítésével a

³⁰ *Székelység*, 1913. július 13.

³¹ *Székelység*, 1913. augusztus 24.

³² *Csíki Hírlap*, 1914. 29. sz.

görög katolikus magyarajkú, magyar identitású hívek helyzete nem teljesen a görög katolikus magyar egyházi vezetés elképzelése szerint rendeződött. Az új egyházszervezet sem tudta megtartani a görög katolikus magyarokat eredeti rítusukban, mert a korábban megindult áttérési, rítusváltási folyamat folytatódott (Ilyés 2007: 168; Lukács 2009: 73–84). Az „oláh”, román stigma, amit a görög katolikus vallás hívott elő a többségi, római katolikus és protestáns magyarokban, a görög katolikus vallás iránti lenéző, dehonesztáló hozzáállás, valamint az unitusok diszkriminációja, hátránya bizonyos állami állások betöltésénél a magyarajkú görög katolikusokat továbbra is rítusváltásra ösztönözték (Niessen 1991: 12; Ilyés 1999: 8–9, 13; Lukács 2010: 67). Az eltérő szertartású katolikus papok között sok vitára adott alkalmat a hívek hovatartozása, a kepefzetés, a hívek liturgiahasználata, illetve pasztorálása, pontosabban a hívek „elpasztorálása”, „elkeresztelése” (Lukács 2009: 84–88). Az olyan, nagy kiterjedésű, kétszertartású egyházközségekben, mint Gyimesbükk, például gyakran megesett, hogy a távol levő római katolikus pap helyett a görög katolikus pap keresztelt, és fordítva (Ilyés 2004: 194–195). A „magyar” görög katolikus vallás a korabeli sajtó pozitív hozzáállása ellenére a latin rítusú vagy protestáns hívek nagy többsége számára továbbra is egyet jelentett a román nemzetiséggel és a román görög katolikus egyházzal (Lukács 2010: 77). A hajdúdorogi egyházmegye székelyföldi vikariátusa az első világháború eseményei, majd a hatalomváltás miatt sem tölthette be a neki szánt szerepet: az 1918 után Romániához került területen 75 hajdúdorogi parókiát soroltak vissza eredeti egyházmegyéjükbe, köztük a 35 székelyföldit is, a Balázsfalva központú érsekségbe (Niessen 1991: 10; Lukács 2010: 78). Észak-Erdély 1940-es visszacsatolása után a székelyföldi magyarajkú görög katolikus hívek tömeges és szinte teljes rítuselhagyása következett be.

IRODALOM

BÍRÓ Sándor

2002 *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940.* Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.

CHRISTIFIDELES GRAECI

1912 *Erectio dioecesis Hajdu-Dorochensis ritus catholici in Hungaria Pius Episcopus Servus Servorum Dei ad perpetuam rei memoriam.* Internetes forrás: <http://www.gorogkatolikus.hu/index2.html?muv=egyhaziortenet&menupont=3> (letöltés: 2010. december 10.)

GÖRÖG SZERTARTÁSÚ KATHOLIKUS MAGYAROK Országos Bizottsága (közreadó)

1901 *Emlékkönyv a Görög szert. katolikus magyarok római zarándoklatáról.* Budapest, Hungária Nyomda. Internetes forrás: <http://byzantinohungarica.hu/node/67> (letöltés: 2010. december 10.)

HÁMORI Péter

2007 Székely oláh görög katolikus sorstörténet. *Regio*, XVIII. 2. 189–222.

ILYÉS Zoltán

- 1998 Az exogámia hatása három román eredetű csík-megyei havasi telep anyanyelvi állapotára és etnikus identitására (1841–1930). *Demográfia*, XLI. 2–3. 285–299.
- 1999 „Magyarul beszélünk”. Etnikai identitás, akkulturációs stratégiák a csíkszépvízi görög katolikus egyházközösség hívei körében a 19. század közepétől 1948-ig. In Borbély Éva – Czégényi Dóra (szerk.): *Változó társadalom*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság. / Kriza Könyvek, I./ 6–21.
- 2004 Szimbolikus határok és határjelek. A turisták és a helyiek határtermelő és -olvasó aktivitása Gyimesben. In Biczó Gábor (szerk.): *[vagabundus] Gulyás Gyula tiszteletére*. Miskolc, Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék. /A Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék könyvei, 5./ 189–212.
- 2005 A kulturális kontaktzóna történeti változásai a Székelyföld keleti peremvidékén az egykori Csík megyében. In Klamár Zoltán (szerk.): *Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében*. Aszód, Petőfi Múzeum, 56–76.
- 2007 „Kozsókó mefisztók” és „hazaszerető papok” – A csiki görög katolikus papság igazodás-kényszerei a Millennium évtizedében. In A. Gergely András – Papp Richárd (szerk.): *A szakralitás arcai. Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 167–178.

KEMÉNY G. Gábor

- 1971 *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. V. 1906–1913. Budapest, Tankönyvkiadó.
- 1985 *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. VI. 1913–1914. Budapest, Tankönyvkiadó.

LUKÁCS Imre Róbert

- 2009 A politikai események befolyása a rítusváltoztatásra 1912–1930 között. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, XII. 67–97.
- 2010 A görög katolikusok helyzete Erdélyben az első világháború után. *Iustum Aequum Salutare*, VI. 1. 65–78.

NIESEN, James

- 1991 Vallás és nemzetiség Erdélyben a századfordulón. *Regio*, II. 3. 38–64. Internetes forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00007/pdf/03.pdf>, 1–18. (letöltés: 2010. december 10.)

PIRIGYI István

- 1990 A magyarországi görög katolikusok története I–II. Nyíregyháza, Görögkatolikus Hittudományi Főiskola.
- 2010 Jaczkovics Mihály 1858–1914. In *Byzantinohungarica. Görög katolikus örökség*. <http://byzantinohungarica.hu/node/349> (letöltés: 2010. december 10.)

PÓCS Éva

- 2005 Vízkereszt és Szent György napja Gyimesközéplekon. In Bárh Dániel (szerk.): *Ünnepelő. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára*. Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék, 149–164.

PÓCS Éva (szerk.)

- 2008 *Vannak csodák, csak észre kell venni. Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben I*. Budapest, L'Harmattan.

PUSZTAI, Bertalan

- 2005 Discursive Tactics and Political Identity: Shaping Hungarian Greek Catholic Identity at the Turn of the Nineteenth and Twentieth Centuries. *National Identities*, VII. 2. 117–131.

SCHEFFLER János

1942 Az erdélyi rítusváltoztatások. *Magyar Szemle*, XLII. 1. 7–12.

SCHEMATISMUS

1835 *Schematismus venerabilis Cleri graeci ritus catholicorum dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania pro anno A Christo nato M.DCCCXXXV (1835) ab unione cum ecclesia romana C. XXX.VIII.*

SIEMATISMULU

1896 *Siematismulu veneratului cleru alu Archidiecesei Metropolitane greco-Catolice a Alba-Julie și Fagarasului pre anulul 1896 Blasiu.*

SIPOS István

1923 *A katolikus házasságjog rendszere a Codex Juris canonici szerint.* Pécs, Taizs Nyomda.

TOMISA Ilona (szerk.)

2003 *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldova határán.* Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete.